

A per azonban fellebbezés folytán tovább gyűrűzött. A pesti kir. ítélőtábla 1871. július 11-én ezzel ellentétes döntést hozott, megsemmisítette az 1869. évi október 11-én, 17446. szám alatt kibocsátott miniszteri rendeletet. Az iskolák használatát a római katolikus felekezetnek kell megítélni – áll az indoklásban –, mert „ez felel meg az alapítók akaratának”. A jogerős ítélet pedig 1871. augusztus 14-én hatályon kívül helyezte Eger képviselőtestületének kifogásolt „államosítási” határozatát. A jogi indoklás a döntés következményeire helyezte a hangsúlyt, a város „oly helyiségek birtokába kéri magát sommás úton visszahelyeztetni, mely helyiségeket felperes saját beismerése szerint karhatalommal foglalt el az alperestől: ezen tény már magában megfosztja jelen keresetet egyik főkellékétől, mert lehetetlenné teszi azt, hogy a felperes a kérdéses helyiségeknek általa lett békés birtoklását igazolhassa...”³

Az egri képviselőtestület 1871. augusztus 27-én hiába jelentette ki, hogy „e testület által az 1868-ik évi XXXVIII. tc. alapján, 1869-ik év augusztus 22-én 2115. szám alatt hozott azon határozatot, mellyel az iskolák községi jellegűeknek nyilvánítatnak, továbbra is fenntartani véleményezi”, s felkéri Csiky képviselőt, hogy készítsen „emlékiratot”, mint az „egyezkedéssel megbízott bizottság egyik tagja”, a bírósági ítéleten ez nem változtatott.

Az „egri iskolaügyi eset” több mint sajnálatos. A polgári Magyarorszáért folytatott küzdelemben az oktatásügy demokratizálására törekvő erők ahelyett, hogy az arányok kiigazítására törekedtek volna együttműködés révén, kicsinyes politikai vitát folytattak. Önkormányzati iskolákra ugyanis éppúgy szükség volt, mint felekezeti iskolákra, hiszen a gyermekek szellemi gazdagodását szolgálták.

Kossuth Lajos – Bobory Károly római katolikus plébánosnak, országgyűlési képviselőnek címzett –, a ceglédi népkörhöz intézett levelében, 1870-ben így foglalta össze a 48-as pártpolitikai hitvallását: „Akarja, hogy Magyarország, a régibb törvényeket nem is említve, az 1723: 1. és 3. az 1870: 10. és az 1848-i törvénycikkek értelmében öt megillető függetlenséget, az önálló kül- és hadügygel együtt, békés és alkotmányos úton visszaszerezze, ez lévén állami létele és szellemi, s anyagi felvirágztatásának egyik előfeltétele. Akarja, hogy a haza polgárai születés, vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül egyaránt szabadok és jogokra nézve egyenlők legyenek, nemcsak a szellem holt betűiben, hanem a valóságos életben is. Akarja végre, hogy a haza polgárainak úgy szellemi, mint anyagi jóléte a törvényhozás és társadalmi élet mezején előmozdításuk.”⁴

A hazai 48-as párti politikusok ekkor már belátták, átütő politikai sikert képtelenek elérni. Madarász József – 1873. december 27-én kelt Kossuth Lajoshoz intézett levelében említi – „bennem már 1868 ban megnyilvánult..., én kül-csemények nélkül csakis az esetben reményleném hazám jobbra fordulását, ha tisztelt hazafi, az újabb országgyűlésre kiírt választások előtt Budapestre jönne... Megingathatatlan azon hitem, hogy a hatalom minden erőlködései dacára is, a nemzet választóinak nevezetes többsége bátoritátnék a függetlenségi pártnak”⁵ Kossuth Lajos hazatérésére már csak halála után került sor, politikai öröksége azonban a magyar nemzet szívében mindig alkotóerőként él.

Dr. Sebásty Sándor

A Székely himnusz születésének háttere

Történelmünk egyik kevésbé ismert részéről a két háború közti időszakban működő civil szervezetek egyikéről, annak társadalomformáló szerepéről, máig követhető hatásáról szeretnék szólni. Mind a mai napig nincsen egyetlen munka, amely tájékoztatna az 1920-as, 1930-as években létrejött polgári kezdeményezésekről, mozgalmakról. Így a *Székely Egylet és Főiskolai Hallgatók Egyesülete* (SZEFHE) tevékenységéről sincs leírás, és annak éves találkozójáról, a *májusi nagyüldözatről* sem szólnak dokumentumok. Nincs kellő ismeretünk a SZEFHE ünnepein felhangzó közénékké vált *Székely himnuszról*, még kevésbé annak máig ható szerepéről.

³ Sebásty Sándor: A „hevesi ügy. Századok. 1973. 5–6. sz. 1187–1190. old.

⁴ *Id. Székely Gyula: Három nemzedék. 5. kiad. Bp., 1938. 223. old.*

⁵ Madarász József iratai. Ol. R 130. 2. csomó (szml.)

A SZEFEHE fő tevékenységi köre

Az erdélyi fiatalok egy csoportja a szülőföldtől kényszerű távollétben, 1920-ban önszervező szervezetet hozott létre. A háború borzalmaival végigélt fiatalok, akik közül többen személyes élményként tapasztalták meg a nagyhatalmak politikáját, és tudták, hogy miért következett be az „összeomlás” a harctéren és otthon egyaránt, és akiket fogságból, kórházból, háborúból hazatérve szülőföldjükön üldöztek, megaláztak, menekülésre kényszerítettek.¹ Erdélyben 1920 szeptemberétől a teológiákon kívül egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási intézmény sem működhetett, így azok a magyar anyanyelvű fiatalok, akik nem tudtak jól románul és diplomát akartak szerezni, külföldre kényszerültek, el kellett hagyniuk szülőföldjüket.² Nem rendelkezünk semmiféle összeírással, de még becsléssel sem, arra vonatkozóan, hogy hány diák vagy tanuló vágyó fiatal, ifjú értelmiségi hagyta el hazáját a Trianoni békeszerződés miatt.³ A SZEFEHE az otthonlanton székelő fiatalokból verbuválódott az összetartozás-tudat és a szülőföld szeretet ápolására, a jogosnak tartott határ-revizió hangoztatásával, az igazságtalannak mondott békeszerződés ismeretében, a jövőbe vetett hit reményében. Csanády György két évtized múltán így vallott: „1920–21-ben öten⁴ építettük a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesületét, ami akkori hontalanságunkban hazánk, szegénységünkben otthonunk, árvaságban anyánk, világból kiesettségünkben egész világunk volt.”⁵ A szervezeti szabályzatukat nem ismerjük, és mivel a működési dokumentumok zöme elveszett, tevékenységükről adott kép nem lehet teljes. A társadalmi szervezeteket 1948-ban országszerte megszüntették. A SZEFEHE-vel kapcsolatos dokumentumokat a határ-revizióra vonatkozó kijelentései miatt, az irredenta eszmék terjesztése miatt szigorúan titkos anyagként kezelték, sok esetben megsemmisítették.

A költő Csanády György⁶ 1941-es visszaemlékezése szerint – mint említettem – „öt hontalan álmodta meg” azt az egyesületet, amely formálisan 1920-ban jött létre és 1939. március 26-án társult az Erdélyi Szövetséghez,⁷ de 1945-ben még önálló kiadványokkal, rendezvényekkel részese volt a közéletnek. Létezésének egyik bizonyítéka, hogy 1946-ban tiltakozik a székház bezárása ellen.⁸ A szervezet életrehívója, Csanády György 25 éven át irányította és összefogta a sokszínű egyesület munkáját.

A SZEFEHE bemutatkozása 1922-ben az egyesület által fenntartott *Új Élet* című újságban olvasható.⁹ Az alapelveket Incze Antal fogalmazta meg tekintettel a nemzetiségi, közösségi és

¹ Raffay Ernő: Magyar tragédia. Trianon 75 éve. Püski Kiadó. Bp., 1995.; Ránki György (főszerk.) Magyarország története. VIII. Bp., 1989.

² Mikes Imre: Nagymagyarországtól Nagyromániáig (Brassó 1931.) Sepsiszentgyörgy. Kaláka könyvek. 1996. 267. old.

³ A népszámlálási adatokból utólag levont következtetések 200 000 bevándorlót említenek, mert ennyivel gyarapodott egy évtized alatt a Trianon utáni országrész felnőtt lakossága a háborús veszteségek ellenére.

⁴ Csanády György, Incze Antal, János Áron, Kolosváry-Borcsa Mihály, Zakariás Gergely Sándor.

⁵ Csanády György: A májusi nagyáldozat ceremóniája. Anno 1921. Szeffe kiadása. Bp., 1941. 4. old.

⁶ (göcsi) Csanády György 1895. február 23-án született Székelyudvarhelyen és 1952. május 3-án halt meg Budapesten. 1916–1918 között az orosz hadművelettel eljutott Odesszáig, 1918-ban Piavé mellett megsebesült, onnan tért vissza. 1928-tól a rádió rendezője. Versei számos napilapban, folyóiratban megjelentek, önálló kötetei: *Az évek* (versek) 1911–1921. hn. 1922., *Versek*. Bp., 1922. *Álmok*. Bp., 1926. *Ének* 1929–1930. Kecskemét, 1934. Alapító szerkesztője az *Új Élet* és a *Híd* című folyóiratoknak. Jelentős tanulmánya *Az erdélyi próza Magyarországon* a *Híd* című folyóirat első évfolyamában 1927-ben jelent meg. 1932-től a Rádió Irodalmi osztályának főszerkesztője lett. 1946-ban elbocsátották, politikai nézeteiért meghurcolták.

⁷ Az Erdélyi Szövetség 1939-ben 54 különböző egyesületet tömörített. Ezek közé lépett a SZEFEHE, de a csatlakozással önállóságát nem adta fel.

⁸ Rajk László belügyminiszter utasítására 1946. június 14-én azonnali hatállyal bezárták a Liszt Ferenc téri Székely házat.

⁹ A tájékoztató írást a sajátos hangvétele miatt kell figyelemre méltatni: „Legyen a tiétek minden áldás riadó ösök, kik dobbanó egészségtek megfáradt erejét Hadúr elé vittétek Áldozatra. Harcba, becsületben előjáró nemzetiségfők elől botokkal, okos Táltoasitok áldozó hitűkkel vezettek, kormányoztak, indítottak ezer évek élébe...A munka vége messzi, de közel sok a tennivaló, s azért a földért a verejték se kár. Hát hulljon a verejték, hulljon a vér is, minden cseppjében egy új mag kél ki, minden új mag az erdőst sokasítja. Incze Antal: *Szeffe* című írása az *Új Élet* 1922. május 21-i számában jelent meg az előző napi ünnep, a *nagyáldozat* élményével.

„áldozati“ (pénzügyi) feladatokra. János Áron közgazdász vállalt felelősséget az anyagi lét megteremtéséért, Kolosváry-Borcsa Mihály akkor még katonaként „politikamentes nemzetvédelem” eszme kidolgozására vállalkozott,¹⁰ Zakariás Gergely Sándor, a művelődésügyi szakértője a művészet ápolásáért volt felelős. Előzménynek tartották a hivatalos keretet nem öltöt, Bándy Árpád, Antal Dezső, Farkas Imre, Zakariás Árpád és János Áron által 1918/1919-es tanévben kitervelt diákszövetséget. A felsorolt személyek közül többen jelentős szerepet vállaltak a két világháború közti évek közügyeiben.

A nyilvános bemutatkozás egyik emlékezetes alkalmá 1922. március 26-án volt a Budai Vigadóban, ahol védnökséget vállalt Horthy Miklós, Bethlen István és Teleki Pál. Ezt megelőzően a március 15-ei megemlékezésen az Ébredő Magyarok Szervezetével együtt ötvenezer embert megmozgató ünnepség szervezésében vállalt feladatot. A SZEFEH tevékenysége széles körű volt, de leginkább a kulturális eseményekre vonatkozó információk maradtak fenn, amelyekről az *Új Élet* rovata, a „Szeffe Hírek” tanúskodik. Közvetett írárok szólnak az egyesület segítő tevékenységéről, pl. az érettségi előtt álló hontalan fiatalok elszállásolását kollégiumok létesítésével oldották meg. Egy-egy ilyen lakóhely kialakítása, felavatása a szervezet keretein túlmutató esemény volt, amelyet Bethlen István, Teleki Pál személyes jelenléte is mutat.¹¹ 1922-től Szegeden a SZEFEH működtette a Bethlen István fiúkollegiumot, amelynek felavatását maga a miniszterelnök, Bethlen István megtisztelte. Az egyetemisták számára szálláshelyet kerestek,¹² a szülőföldről kitiltottaknak az útlevelek megszerzésében hivatalosan jártak el, tankönyvek vásárlását az ajándékozónak adott tanácsokkal igyekeztek könnyíteni, a betegeknek orvosi felügyeletet, ellátást szerveztek, a szünidőben nyári munkát ajándítottak és más egyéb módon karolták fel az idegenbe került, családi háttér nélkül maradt fiatalokat. Ezekről a látszólag apró, de az emberek életét alapvetően meghatározó eseményekről kis hírek tanúskodnak az *Új Életben*.¹³

Az egyházaktól, társadalmi szervezetektől független egyesület eredményeiről adott áttekintést húsz év távlatából Csanády György *A májusi nagyáldozat* című könyvében. Ez a mű valójában egy rituális forgatókönyv a két évtizeddel korábban kitervelt egyesületi ceremónia lebonyolításához. A címlapon 1921-es évszám olvasható, és valóban az eredeti alkotást tette közzé kiegészítve a bevezetővel és krónikás adatokkal. A záró fejezet kronológiai rendben ad hírt a „nagyáldozatokról”. A mai tudásunk szerint a SZEFEH tevékenységéről ez a kiadvány ad legsokoldalúbb tájékoztatást, amit az újságok híradásaival, visszaemlékezések felhasználásával egészítettünk ki.

Nem kétséges, hogy a SZEFEH létrejötté szorosan összefügg az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződéssel, pontosabban a trianoni döntéssel. Magyarországról leválasztott területeken a magyar nyelvű állami felsőoktatási intézmények megszüntetése a diákok és tanárok között méltánytalanságot, általános mozgalmat váltott ki.¹⁴ A revízió nyílt fel-

¹⁰ Kolosváry-Borcsa Mihály 1896-ban született Kolozsváron, a katonai pályáját a Trianoni békeszerződés után feladta, és a két háború közti időszakban elismert sajtópolitikus lett. Az Imrédy kormányban vállalt sajtóigazgatói munkája miatt 1946. december 6-án a Népbíróság halálra ítélte, kivégezte.

¹¹ Bethlen István és Teleki Pál a SZEFEH rabonbánja volt, vagyis legfőbb tanácsosként, vezetőként tisztelték. Bethlen István iránti megbecsülést jól mutatja Szegedy Maszák Aladár személyes hangú visszaemlékezése, aki szerint a békekoncepciót illetően ő volt „Magyarország leghatalmasabb embere”. *Szegedy Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanez...* Bp., 1996. 150. old.

¹² Szegeden nyílt meg a Bocskai Kollégium 1928-ban, amelyet állami segítséggel létesítettek a menekült fiatalok részére.

¹³ A rendelkezésekre álló adatok szerint a szervezet független volt a felekezeti különbségektől. Bármilyen vallású csatlakozhatott. Társadalmi tagozódástól is elhatárolódott, és a megnevezés ellenére nemcsak diákok, hanem idősebbek is tagok lehettek, a nem értelmiségi területen dolgozókról érdekeik kapcsán egy-egy rendezvényről szóló tájékoztatás ad hírt.

¹⁴ *Dümmert Dezső: A nemzethalál víziója és Trianon.* In: *Trianon Kalendárium. Trianon Társaság.* Bp., 1998. 11. old.; *A román irredentizmusról, a gyulafehérvári határozatról a trianoni események visszhangjáról.* *Mikes Imre: Nagymagyarországtól Nagyromániáig* (Brassó, 1931.) Sepsiszentgyörgy. Káláka Könyvek 1996. A rendszerváltás előtt megszaporodtak a hivatalos történelemírással szembenálló vélekedések, amelyek tényekre alapozva más látásmódot hirdettek. Vö.: *Függelék Nemeskürthy István Édes Erdély című dokumentumjátékához. Nemeskürthy István: Édes Erdély.* Erdélyi Krónika, 1916–1967. Dokumentumjáték. Szabad Tér Kiadó. Bp., 1988. 107. old.

vállalására vall, hogy a háborús eseményeket a békeszerződést történészek, politikusok, katonák, szakmai szempontok szerint interpretálták. Bár a székely egyetemistákat és főiskolásokat tömörítő egyesület 1921-ben jött létre, már egy éven belül 12 nagy csoportot, „nemzetiséget” hozott létre, ami kibővült a délvidéki és felvidéki diákok csoportjaival. A központ Szegeden volt, nem véletlen hiszen a trianoni békeszerződés értelmében megszüntetett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanári karának, diákjainak egy része Szegedre települt. A székhelye ennek ellenére Budapesten működött a Deák tér 2. sz. alatt. Az egyesület legfelsőbb szerve a Nemzetiségfők Tanácsa volt. Az első ülésre 1921. április 29-én került sor. Vidéken alapszervezetek tevékenykedtek, elsősorban egyetemi városokban: Debrecenben, Szegeden, Keszthelyen, Mosonmagyaróváron. Az alábbi területi szervek megalakulásának időpontjáról vannak adatok: 1921. október a Szegedi SZEFE (vezetője: Incze Antal), 1922. február Soproni SZEFE (vezetője: Mildschütz Gyula), 1922. május Debreceni SZEFE (vezetője: R. Sánta István), 1922. szeptember a Keszthelyi SZEFE (vezetője: Radnóti István), 1922. október a Pécsi SZEFE (vezetője: Gelei Kálmán), 1923. április a Magyaróvári SZEFE (vezetőjét nem ismerjük).

Az országhatár túlsó oldaláról érkező egyetemisták és főiskolások szervezeti összefogására szintén a SZEFE vállalkozott. Így 1922–1923-ban létrejött a SZEFE Területi Szövetsége, ami három egységet tömörített: Délvidéki EFHE, Felvidéki EFHE és a Vidéki SZEFE. A „Szefhek Országos Szövetsége először 1922. december 8-án ülésezett Budapesten.

Azok a fiatalok, akik a kolozsvári egyetem megszüntetésére vonatkozó döntés ellen írásos tiltakozást nyújtottak be és aláírásukkal igazolták szembenállásukat, Romániában nem kívánatos személyek lettek. Hazatérésüket nemcsak az okmányok hiánya, hanem a kitiltás is nehezítette.¹⁵ A szülőföldről eljött, kitiltott egyetemisták számára nemcsak összetartozástudatot, a hazához való hűséget jelentette az egyesületi tagság, a rendezvényeken való részvétel, hanem segítséget a mindennapi ügyek intézésében. Az egyesület vezetői sokféle programmal, személyes odafigyeléssel, részben anyagi támogatás megszervezésével álltak a sokféle problémával küszködő fiatalok mellé. A szülőföldről való elszakadás, a családi háttér hiánya, a kapcsolatrendszer nélkülözése miatt a civil szervezet eme formája programokon túlnövő jelentőségű volt.

A SZEFE gazdasági, jóléti, nemzetvédelmi és kultúrpropaganda osztályának vezetője Szász Béla volt, aki 1922 áprilisában kezdte ilyen irányú tevékenységét és 1922. október 25-én nyújtotta be tervét a Tanácsnak. A szervezeti, gazdálkodási feltételek rendezésének egyik következményeként 1922–1923-ban Baránszky László¹⁶ egy cipőkészítő és bőrdíszmű üzem támogatásával megszervezte a SZEFE gazdasági osztályát. A külügyi osztály irányítását 1926-tól Tamás András vezette, amire a bonyolult határátlépési tiltások miatt volt szükség. Volt segélyezési csoportjuk, amelyet a Sicula gazdasági és kereskedelmi Rt. jótékonyágával lehetett működtetni.

A SZEFE a rövid kezdeti időszaktól eltekintve 12 „nemzetiségből” állt. A nemzetiség szót tudatosan használták, de jelentése szélesebb, mint ahogyan a szakirodalom ismeri.¹⁷ Lényegében az erdélyi székek, megyék nevéhez kapcsolódva a történeti-területi tagolódásra épült, figyelemmel, mely vidékekről kerültek át nagyobb számban egyetemisták, főiskolások, útkereső fiatalok. Így volt Aranyosszéki, Barcasági, Bihari, Csíki, Háromszéki, Kolozsvári, Küküllő-menti, Olt-menti, Marosszéki, Szatmári, Szilágysági, Udvarhelyi nemzetiség, amelyek megalakulási idejét, szervezőjét feljegyezte a krónikás. Eszerint a barcasági csoport alakult legelőbb, amit a SZEFE elődeként tartottak számon, és 1918 szeptembere óta létezett

¹⁵ Személyes érintettségből tudom, hogy édesapámat Kriza Kálmánt más háromszáz diákkal, tanárral együtt utasították ki Erdélyből, és öt éven át nem volt módja özvegy édesanyját meglátogatni, testvére temetésére hazatérni.

¹⁶ Baránszky Jób László (1897–1987), később irodalom-esztéta ifjúkori szegedi kötődésének egyik bizonyítéka.

¹⁷ A SZEFE racionális szervezeti felépítettségével párhuzamosan egy irreális történeti múltat hangoztatott. Ennek szellemében a csoportok „nemzetiségek” tömörültek, a székely rendtartástól függetlenül adták a címeiket: lófő, öreg lófő, góbé, gyalog székely elnevezéssel. A hazatérést a mítikus történeti mondahős személyével hozták kapcsolatba és Csaba királyfi csodáiban bízva hirdették a visszatérésbe vetett hitet.

Antal Dezső irányításával. 1921-ben mind a 12 nemzetség megalakította a maga önálló szervezetét, élén nemzetséfgfokkal, akik együttesen alkották a Főtanácsot.

Aranyosszék nemzetség	1921. IV. 23.	Incze Antal nemzetséfgfó
Barcaság nemzetség	1918. IX. 10.(?)	Antal Dezső nemzetséfgfó
Bihar nemzetség	1921. IV. 19.	Hargittay János nemzetséfgfó
Csiki nemzetség	1921. IV. 11.	Gegesi Kiss Péter nemzetséfgfó
Eryed-Küküllő nemzetség	1921. IV. 26.	Varga Péter nemzetséfgfó
Háromszék nemzetség	1921. IV. 10.	Vajna Béla nemzetséfgfó
Hunyad-Olt nemzetség	1921. IV. 21.	Mózes Sándor nemzetséfgfó
Kolozsvár nemzetség	1921. IV. 23.	Incze Antal nemzetséfgfó
Marosszék nemzetség	1921. IV. 23.	Radó Gergely nemzetséfgfó
Szatmár nemzetség	1921. X. 2.	Mészáros László nemzetséfgfó ¹⁸
Szilágyság nemzetség	1921. IV. 11.	Újfalvy Ernő nemzetséfgfó
Udvarhely nemzetség	1921. V. 25.	Fazekas János nemzetséfgfó

Az egyesület szerveződéséről, eredményeiről, a programokról és a feladatokról a „Szeffe Hírek” tájékoztattak.¹⁹ Az értesítő Puskás István állította össze, aki egyben a Collegium Transylvanicum ügyeit intézte, míg a technikai, művészeti kivitelezés Haász Sándor érdeme volt. A SZEFEH kebelén belül működött 1923-tól az EFE, az Erdélyi Férfiak Egyesülete, illetve az Erdélyi Nők Egyesülete, 1925-től az idősebbek számára alakult az Öreg Lófók Testülete szintén nemzetségi rend szerint, ami a családok származási helyével függött össze. A SZEFEH 12 nemzetsége minden évben csak egyszer találkozott „a májusi nagyáldozaton”, aminek időpontját, helyét közzétették az újságban, a személyes kapcsolaton túl így hívták a tagokat, érdeklődőket. A rangmegjelölést illetően a székelyek körében ismert fogalmakat él-tették tovább, függetlenül attól, hogy a tagok valaha székelyek lettek volna. Az erdélyi magyarok ebben a szervezetben mindnyájan székelyek lettek. A legrangosabb vezető volt a *rabonbán*, a nemzetséfgfók a *lófók* köréből kerültek ki, akik közül az *öreg lófó* külön megtiszteltetést érdemelt. A *közsékelyek* közül kiemelkedtek a *góbék*, *öreg góbék*. A társadalmi tagolódást a Csiki Székely Krónika szellemében éltették, amiről Kőváry László, Székely Károly és nyomukban Orbán Balázs szólt.²⁰

Az egyesület gazdag programjáról a SZEFEH hetenként, kéthetenként megjelenő újsága az *Új Élet* adott hírt. Ebből követni lehet azt az eseménysort, ami a szervezet külső mozgásterét jelentette. Elsősorban tudománynépszerűsítő előadás, politikai tájékoztatás, művészeti est, irodalmi műsor került a programba. Az *Új Élet* budapesti illetőségű szerkesztősége ellenére az előadások jelentős részét Szegeden tartották és az ott élő jeles közéleti személyek gondolatait lehetett meghallgatni. A néprajzkutatóknak nem lehet közömbös, hogy a székely népbaladáról Juhász Gyula költő egész estét betöltő előadást tartott, amit rövidítve az *Új Élet* közölte. Horger Antal a csángó és székely dialektusokról beszélt, Györffy István az alföldi településekről adott áttekintést. Az úrok között jelentős számban voltak erdélyi (partiumi) származásúak. Áprily Lajos, Erdélyi József, Kós Károly, Nyíró József, Reményik Sándor, Szabó Dezső, Tompa László és maga a szerkesztő Csanády György, aki rendszeres verses rovattal szerepelt, de a kevéssé ismert prózai művei is itt jelentek meg.

¹⁸ A partiumi egységek viszonylag később szerveződtek egységgé. A szatmári csoport Bihartól vált külön.

¹⁹ Egyetlen közkönyvtár sem rendelkezik az *Új Élet* teljes állományával, így a hírek is esetlegesen maradtak fenn.

²⁰ *Kőváry László: Erdély régiségei.* Pest, 1854; *Szabó Károly: az 1533. székely krónika hitelességének védelme.* (Új Magyar Múzeum 1854.) In: *Bencsik Gábor* i. m. 64–133. old.; *Orbán Balázs: A Székelyföld leírása* I. Pest, 1868. A sokat vitatott Csiki Székely Krónika latin szövegét és 1796-os Aranka György által készített magyar fordítást a tárgykörhöz tartozó tanulmányokkal együtt Bencsik Gábor tette közzé. *Bencsik Gábor* (szerk.): *Csiki Székely Krónika.* Szabó Károly, Balássy Ferenc, Ipolyi Arnold, Szádeczky Lajos és Szöcs István tanulmányaival. Budapest, Magyar Ház, 2000. Történeti Etimológiai Szótár a székely tisztségviselők nevével kapcsolatban a Székely Krónikát nem említi. A krónikás mondahagyományt a Székely Krónika kiegészítette és ennek széles körben elterjedt változatait a XIX. századi folklor gyűjtesek tanúsítják, miközben egyre nyilvánvalóbb a hivatalos történetírással való szembenállás.

1921 augusztusa és októbere között a SZEFE több tagja, a Mikó zászlóalj keretében részt vett a nyugat-magyarországi „felkelés”-ben. A Mikó zászlóalj 800 fős volt, és katonai szolgálatra vállalkozott, célja Magyarország integritásának megvédése volt. 1921. augusztus 23-án alakult meg Kolosváry-Borcsa Mihály és Incze Antal vezetésével a SZEFE szervezeteként. Arról is szól a híradás, hogy 1921 szeptemberében Edes Gyula, a zászlóalj katonája Budaörsön megsebesült, de a Mikes zászlóalj szerepléséről ezen esemény után nincs hír, csak „katona-politikától mentes” tevékenységet említenek a források.

A rendelkezésre álló adatok szerint a kulturális rendezvények álltak az előtérben. Az irodalmi, művelődéstörténeti esteken szerepet kapott a néptánc. Megalakult a *Csüddöngölő* táncegyüttes, akik 1925 után gyakori szereplői a SZEFE programoknak.²¹ A csüddöngölő csoport vezetője 1934 januárjától Mörzsi László és Dabóczy Mihály maroszéki nemzetségből valók voltak. Az irodalmi estek gyakoriságáról nincs képünk. Előfordult, hogy hetente több találkozót szerveztek, máskor hónapok múlnak el híradás nélkül.

Csanády György 1928-tól rádiós műsorok szerkesztője lett, először az erdélyi estek sorozattal tűnt fel 1932-ben. A rádió 70 évvel ezelőtti szerepét ma nehéz megérteni. Akkor társadalmi esemény volt a rádió műsora, és egy-egy összeállítás széles körökhöz eljutott, visszhangja jelentős volt. E programok hatására a SZEFE iránti érdeklődés is megnőtt. 1925-ben a Liszt Ferenc térten létrehozták a *Székely Kulturházat*, amelyet később *Székely háznak* hívtak és elsősorban a népi díszítőművészet tárgyait mutatták be.²² Az ott készített hímezések és faragványok az együttes munka során a baráti kapcsolatok alakulásában játszottak szerepet. A *Székely ház* helyet adott az irodalmi rendezvényeknek, amelyre korábban a Szentkirály utcai Tanítók Házának nagytermét vették igénybe.

1923-tól jelentek meg a SZEFE könyvek. Kezdetben a könyvkiadás nagy anyagi terhet jelentett, a szerzők és barátai adták össze a nyomdai költségeket. Később – társulva a Révai Kiadóval – mind több kötetet adtak ki. Két jelentős sorozattal léptek az olvasók elé, amely közül az egyik a magyar, a másik a világirodalom alkotásait vitte az olvasni vágyók elé.²³ Az eltelt két évtized alatt a SZEFE tagok száma, a rokonszenvezők, barátok köre megnőtt, jelentősége kiteljesedett, amit a második bécsi döntést követően lehetett tapasztalni.

A májusi nagyáldozat

Az „áldozat” a Székely Krónika szerint „a nagyobb dolgokról szóló tanácskozás” alkalma volt.²⁴ A májusi nagyáldozat ebben a szellemben a SZEFE tagok évenkénti nevezetes eseménye volt, egy rituális keretbe öntött ünnep, ahol a szervezet működéséről számot adtak, szóltak az oktatással, művészetekkel, pénzügyekkel, külföldi kapcsolatokkal foglalkozó részleg eredményeiről.²⁵ A találkozáshoz egy szép, emlékezésre méltó színpadszerű rendet, saját színházterületükben „miszteriumjátékot” alkotott Csanády György, amelynek szövegét megvalósítására sohasem került sor. A ceremóniát kiegészítésként zenét Mihalik Kálmán szervezte.²⁶ Az évenkénti beszámolást maguk nyelvén *számadás*nak nevezték. A rítushoz hozzátartozott a hun-magyar-székely rokonság eszméjének hirdetése, a Hadúr előtti tisztelgés, a Nap, a Tűz a

²¹ Az erdélyi néptánc iránti érdeklődés megelőzte a hazai *Gyöngyösbokréta* mozgalmat, de az 1930-as években az országos rendezvényeken együtt szerepelnek.

²² A Liszt Ferenc tér 4. sz. alatt működő Székely Ház 1946-ig a SZEFE tulajdonában volt, amikor Rajk László belügyminiszter utasítására bezárták. Vö.: *Béke György: Székely Ház* Budapest. Honismeret 2001/3. 64-68. old.

²³ A SZEFE könyvek között sok klasszikus mű újra kiadására került sor, de a háború alatt német és orosz ellenes, radikális szellemű regények, versek hadi tudósítások is megjelentek, ami miatt mindkét sorozat a tiltott könyvek listájára került.

²⁴ *Balassy Ferenc: A rabonbánk áldozatai, s a székely nemzet gyűlései. (Új Magyar Múzeum 1854.); In: Bencsik Gábor i. m. 2000. 134. old.*

²⁵ A program lebonyolításáról tájékoztató olvasható az Új Élet 1922. május 22-i számában.

²⁶ Mihalik Kálmán 1896-ban Oravecbányán született, orvosi pályára készült, de elsősorban zongoratanári, újságírói munkát végzett. Fiatalon 26 évesen 1922. szeptember 6-án halt meg Szegeden. Életéről, tevékenységéről egyetlen lexikon sem szól. Emlékét a nevével elnevezett társaság őrzi, amiről hírt adott az Új Magyarország. 1992. május 26. „Tehetséges ifjak támogatására. Mihalik Kálmán Alapítvány.”

(szülő)Föld előtti tiszteletadás.²⁷ Ennek jegyében zajlott a „*lustrum*”, vagyis az elnök által összegyűjtött adatok felsorolása, amit „*fegyvergyakorlat*”-nak, más néven „*a lélek próbája*”-nak is mondták, hiszen a sikertelenségeket éppen úgy elmondták, mint az eredményeket, mind-mind „a lélek megerősítésére”. A rendezvényeken hűsz éven át elsősorban a SZEFE tagok vettek részt, vagyis elvileg zártkörűek voltak.²⁸ A második bécsi döntés után, amikor Felvidék után Erdély egyes részeit Magyarországhoz csatolták, minden érdeklődő számára nyilvánossá lettek a találkozó és a szerző az 1921-ben leirt forgatókönyvet maga adta ki eredeti formában.

A találkozók ünnepélyességét emelte a látványosság és a gondosan kitervelt, szakralizációt képviselő szimbólumrendszer. Volt saját zászlójuk, ruhájuk, matrikulumuk stb. A zászló fehér abaposztóból készült, amire késsel és arannyal írták az egyesület nevét, címerét.²⁹ Az alapító 12 nemzetség szalagját a zászlórúdra kötötték. A címerük, jelvényük: kék mezőben véres kard, amelynek bagoly a markolata; jobb válla felett hold, bal fölött nap. Ezt Kákai Szabó György tervezte. A megjelenteken székely ruha vagy legalább ahhoz tartozó jelkép (szalag, bot) volt. A matrikulumból olvasta fel az elnök a fontosabb eseményeket, megemlékezve az eltávozottakról, köszöntve az újszülötteket, bejelentve a közösséget érintő eseményeket. Például: „1941. IV. 3. Ezen a napon halt meg széki gróf Teleki Pál az EFE örökös elnöke a SZEFE rabonbanja, a székelység és magyarság vezetője és tanítója, az erdélyi részek Székelyföld felszabadítója az Úrnak tudhatatlan, de mindentudó akarataból, hogy életének példája és életének áldozata népünk s hazák megmaradásának váltsága legyen.”³⁰

Az eredeti elképzelés szerint bonyolult rituális ünneplés volt a májusi nagyáldozat, amelyet naplementekor a tizenkét nemzetségbeli „széktartók”, „pohárnokok”, „kincstartók” a főceremoniás vezetésével bonyolítanak. A bevonulás, helyfoglalás után hangozott fel a bevezető ének, majd a székelyek régi történetét Attilára emlékezve elvénítették fel. Ezt követte „a székelyek új-története”, a tizenkét nemzetség aktuális eredményeinek felsorolása. Minden egyes nemzetség fogadalmat tett és esküvel erősítette meg a szülőföldhöz kötődést.³¹ A beszámolókat újabb énekek követték. A visszaemlékezés, a találkozás, a hazához való hűség megvallása látványos formát öltött, és így érthető, hogy a májusi nagyáldozatra készülés minden év legfontosabb eseménye lett a sok apró, aktuális tevékenység mellett.

A rítusnak határozott célja volt: az „ősi” magyarságtudat ápolása. Ezt szolgálta a *Székely himnusz* is, amelynek szövege a hun-magyar mondára utal, Csaba királyhoz, a visszatérő hős-höz fordul a nép felemelkedése érdekében. A nehéz sors, a bajokkal terhes jelen és a jobb jövőért szóló fohász a későbbi időben a SZEFE-től független körökben informálisan a magyarságtudat, az Erdélyhez tartozás jelképe lett.

Csanády György két évtizedre visszatekintve huszonekét találkozót tartott számon. Volt, amikor egy évben több városban is volt „nagyáldozat”, de nem minden évben került megrendezésre, részint a rossz időjárás, részint a történelmi események okozta gondok miatt.³² Rendezvények rendje: 1. 1922. május 20. Aquincum (elnök: Csanády György); 2. 1923. május 10. Szeged (elnök: Gidófalvy Pál); 3. 1923. május 25. (elnök: Asztalos Miklós); 4. 1923. június 3. Zugliget (elnök: Szász Béla); 5. 1924. május 24. Zugliget (elnök: Gombás Tibor); 6. 1925. május

²⁷ Csanády költészetét verseskötetei kapcsán méltatták, de akkor még nem lehetett ismert a nagyáldozat dalszövege. Mégis úgy gondoljuk, hogy Bisztray Gyula joggal tartotta Ady követőnek Csanádyt. *Bisztray Gyula: Az újarúci poéták. Magyar Szemle, 1930. 3. old.*

²⁸ „Akik nem ismerték ... (a nagyáldozatot) pogánysággal, fehérül-áldozással csúfolták ceremóniáinkat. Ez ellen sohasem védekeztünk, mert sohasem beszéltünk róla.” (*Csanády György: i. m. 1941. 4. old.*)

²⁹ „1923-ban varrta a Szeffe zászlóját fehér abroszposztón késsel-arannyal szentistváni Nemes Irma” Csanády György későbbi felesége. (*Csanády György: i. m. 1941. 27. old.*)

³⁰ *Csanády György: i. m. 1941. 30. old.*

³¹ A szülőföldhöz kötődés mély emberi hátterét bizonyítja, hogy az egykori tagok évtizedekkel később végrendeletükben kérték, haláluk után a testük otthon, a szülőföldben nyugodjék, nem kis gondot okozva az utódoknak Ceaușescu uralma idején.

³² „Mikor a legtöbben voltunk ezertizennyolcan, mikor legkevésbéen kétszázötvenen vettünk részt a Nagyáldozaton. De majdnem minden esztendőben megtartottuk ezt a májusi ünnepet, s az újból és újból összekovácsolt, s az jövőre mindig új erővel elhatárással töltött meg minket.” (*Csanády György: i. m. 1941. 7. old.*)

17. Debrecen (elnök: Jankó András); 7. 1925. május 17. Zugliget (elnök: Radnóti István); 8. 1926. május 13. Szeged (elnök: Gálffy Imre); 9. 1926. május 16. Zugliget (elnök: Dániel Áron); 10. 1927. május 26. Zugliget (elnök: Nagy Béla); 11. 1928. május 17. Zugliget (elnök: Balázs Dániel); 12. 1929. június 1. Zugliget (elnök: Csintalan József); 13. 1930. május 31. Zugliget (elnök: Vernes Gyula); 14. 1931. június 6. Zugliget (elnök: vitéz Balázs Dániel); 15. 1932. június 4. Zugliget (elnök: Mester Miklós); 16. 1933. június 3. Zugliget (elnök: Végh Győző); 17. 1934. május 6. Uránia Színház (elnök: Móricz László); 18. 1936. június 20. Horány (elnök: Antal István); [1936-ban elmaradt a rossz idő miatt]; 19. 1937. június 5. Zugliget (elnök: Szabó Dénes); 20. 1938. június 18. Zugliget (elnök: Szabó Dénes); [1939-ben elmaradt a történelmi idők zavarai miatt (elnök: Holló Ferenc)]; 21. 1940. június 1. Zugliget (elnök: Bíró István); 22. 1941. május 22. Zugliget (elnök: Csanády György).

A májusi áldozat egy fiktív, ősi székely egység létezéséből indult ki, feltételezve azt a történelmet, amelyről egyes folklór adatok és a Székely Krónika szólt. Az összetartozástudat ebben a hitben rejtett, ehhez alakították rítusait. A tisztelet a Hadúrnak szólt és a székelységben akkor még ismert társadalmi rendet elevenítette fel. A „Nemes Székely Nemzetnek Constitutiója”³³ száz év alatt nem merült feledésbe, és tudták, hogy ők honnan jöttek „hol hajdan hős Attila tanyázott s ítéletszót mondtak tisztes rabonbáknak”.³⁴ Legenda övezte a Székely Krónikát, ahol a lófóket, a székelység vezetőit megbecsülték és rabonbán szava szent volt.³⁵ A rendezvény színhelye az eredeti elképzelések szerint csak a szabad ég alatt történhetett, erdőben, hegyoldalon, amely alkalmas a csoportok elhelyezésére, a tűzgyújtásra, a tervezett látvány kivitelezéséhez.³⁶ A tűzgyújtás lényeges eleme volt a szabaterzi találkozásoknak. Csanády azt írta: „A tűz a rítusnak és a kellemes együttlétnek fontos része.” A felsorolt listából azonban kiderül, hogy nem volt erre mindig alkalom, lehetőség, és a könyvben megfogalmazott ritualizált találkozó minden alkalommal másképp alakult. A külsőség, a rituális mozgás, a zászló behozatal látványossága, hasonlított más országos vagy egyházi ünnepséghez.

A kimondott, a megfogalmazott cél az erdélyi magyarság összetartozás tudatának ébrentartása, megerősítése volt. Ezért ismételték el minden évben a hun–magyar eredetmondát a székelység ősiségét bizonyítva, és ezért tekintették át név szerint az eltávozottak és újszülöttek sorát, az adott év nevezetességeit. Nincs egyetlen hiteles beszámoló az ünnepről, nem tudjuk, hogyan zajlott le valójában a nagyáldozat, de a tervezett misztériumjáték és a megvalósulásról szóló rövid beszámolók közti különbség érzeteti az eltérést.

A Székely himnusz

Az országszerte ismert, különböző rendezvényen felhangzó, hivatalosan el nem fogadott közének, a *Székely himnusz* immár 80 éves, de a szakirodalom eddig mellőzte.³⁷ Az eltelt három generációnyi időben a *Székely himnusz* a folklór alkotások módjára terjedt. Maga a szerző is tudta, hogy a nagyáldozat szövegéből egy-két rigmus és ének nyilvánosságra került, és 1940-ben hozzájárult a terjesztéshez, amit a Rózsavölgyi Kiadó vállalt.³⁸ A női karra írt ének ekkor már rendelkezett zongora kísérettel, többszólamú férfikarra írt változattal. Az 1940 és 1944 között több kiadást megért közlésekben mindig *Székely himnusz*nak nevezi a szerző annak ellenére, hogy *A májusi nagyáldozatban* eredetileg *Kantáté* címet viselt és így írta le 1941-ben is, de már 1922-ben az *Új Élet*-ben Himnusznak nevezte a szerző.

Gyűjtési tapasztalatból, felmérések alapján mondhatom, hogy a társadalom egy csoportja egyáltalán nem tud semmiféle *Székely himnusz*ról, más része tudatosan elhatárolódik tőle, mondván, Himnusz csak egy lehet, amit Kölcsey versére Erkel Ferenc írt. Az elhatárolódók érvelései között szerepel, hogy Csanády György verse, Mihalik Kálmán zenéje sem poétikai

³³ *Székely Károly*: A nemes székely nemzetnek constitutiója. Pest, 1848.

³⁴ *Bencsik Gábor*: i. m. 2000. 276. old.

³⁵ *Szabó Károly*: i. m. 2000. 87. old.

³⁶ A legtöbb rendezvényt Zuglóban a Disznófő forrás mellett tartották.

³⁷ A II. világháború utáni szakkönyvek közül egyedül Az új magyar irodalmi lexikon szerzője vállalta, hogy Csanády György költő művei között megemlítsé a *Székely himnusz*t. M. Pásztor József: Csanády György. In: Új Magyar Irodalmi Lexikon. (Főszerk.: Péter László) Bp., 2000. 373. old.

³⁸ *Csanády György–Mihalik Kálmán*: Székely himnusz. (1921-ben írta szövegét Csanády György, zenéjét Mihalik Kálmán.) Rózsavölgyi K. Bp., 1940.

sem zenei szempontból nem méltó a figyelemre. Ezen túl az elhatárolódást személyes élmények tovább motiválják. Így például: „Jellemző, hogy a szóban forgó dal nem a Székelyföldön született, hanem Budapesten. Mind a szövegírója (...) mind a zeneszerzője (...) olyan magyar volt, aki az impériumváltozás után nem vállalta az új sorsot, hanem áttelepült az anyaországba... A ki tudja merre... kezdetű ének a nemzettrész Trianon utáni tehetetlenségűtadát fejezi ki, azt a szorongató érzést, hogy rajtuk már csak Csaba király és Isten segíthet.”³⁹ Az élítelők sorába tartozók szerint képzavar a porladó szikla, a „népek harcának zajló tengere” felidézése, ismét mások zenei fogyatékoságra hivatkozva énekelhetetlennek tartják és elhatárolódnak Csanády–Mihalik személyétől.⁴⁰ A társadalom harmadik része a csíksomlyói búcsúéneket tartja székely himnuszoknak, amelyet Bartók Béla *Este a székelyeknél* című szerzeményére énekelnek.⁴¹ Ezen kívül van egy igen jelentős társadalmi réteg, amelyik közösségi összejöveteleken, politikai indíttatású rendezvényeken, vagy éppen családi események alkalmával szívesen éneklő a *Székely himnusz*t. Az sem lehet közömbös, hogy Erdélyben négy év kivételével mindig tiltották előadását, sőt büntették azt, aki énekelte. Amikor 1941–1944 között az iskolákban kötelezővé tették a cseppet sem egyszerű ének megtanulását, csak ártott a népszerűségének. Magyarországon a két háború közti időszakban a társadalom szűk rétege ismerte a *Székely himnusz*t. Visszaemlékezések tanúskodnak arról, hogy a cserkész találkozókon énekeltek azok is, akik nem voltak tagjai a SZEFFH-nek. Hasonlóképpen énekeltek más Erdélyi Szövetséghez közelállók. A *Székely himnusz* két háború közti terjedését a cserkészeten túl az erdélyi származású értelmiségiek segítették. Ismerték és énekeltek nevezetes ünnepeken úgy, ahogyan az a himnusz megilleti. Így például egyik Dunántúlon élő erdélyi származású család visszaemlékezése szerint Szilveszterkor rendszeresen elénekeltek a *Székely himnusz*t.

Erdélyben tiltott, irredenta ének volt. Visszaemlékezések tanúsítják, hogy csak titokban, szűk körben énekeltek az ellenállás kifejezéséeként. Csak azok tudták, akik körében a revízió iránti igény is élt. Vallomás szól arról, hogy a Kalot (Katolikus Legényegylet) eucharisztikus konferenciáról hazamenő tagjai tudatosan terjesztették Erdélyben. 1940 után, a bécsi döntést követő néhány évben az észak-erdélyi iskolákban ugyan több helyen kötelezővé tették az iskolai éneklést, és élnek még azok a hajdani tanulók, akik a nehéz dallamot hamisan énekeltek, mások előtt nevetségessé válva. Emiatt kialakult negatív érzés evitazetek múltán sem tűnt el.

1946 után mindkét országban a tiltott énekek listájára került, és csak illegális úton terjedhetett. Népszerűségét az amerikai magyarok segítették. A rossz minőségű hazai másolási lehetőségek mellett, tetszetős kivitellű szórólapok jelentek meg dallammal együtt, többnyire Magyarország területének 1914 előtti kontúrjával. Énekes könyvekben nem kapott helyet a rendszerváltozás előtt. Utána is először egy népszerű dalokat tartalmazó 1992-ben keletkezett kiadvány közölte.⁴²

A *Székely himnusz* születésének körülményeit, előadási alkalmait, társadalmi fogadtatását és az ettől elválaszthatatlan társadalmi háttérét a SZEFFH működésének ismerete nélkül nem lehet kellőképpen bemutatni, mert a Trianon utáni magyar történelem érzelmi megítélésével függ össze.⁴³ A 45 éven át élt történelemszemlélet átalakulásának egyik jele, hogy megnőtt a

³⁹ László Ferenc Új Ember Magazin, 2002. május 23.

⁴⁰ 1990 után az erdélyi lapok több ízben tájékoztattak a Székely himnuszról. Csergő Bálint: Az igazi székely himnusz. Romániai Magyar Szó. 1991. május 14.; Forni Tibor: A székely himnuszról. Romániai Magyar Szó. 1991. március 16–17.; Gellért Géza: Ki tudja merre, merre visz a végzet. Székelyudvarhely, 1995.; Kónya Ádám: Az igazi székely himnusz forrásvidéke. Romániai Magyar Szó. Bukarest, 1994. szeptember 11. 12. Gábor Dénes: Gondolatok a Székely himnuszról. Székelyudvarhely, 1998.; Gábor Dénes: Mítosz és valóság. Kolozsvár, 2000.

⁴¹ A Bartók-dallamra énekel székely himnusz szövege: 1. vsz.: Ő én édes, jó Istenem, / oltalmazóm, segedelmem, / vándorlásban reménységem, / inségemben lágj kenyerem. 2. vsz.: Vándor fecské sebes szárnyát, / vándorlegény vándorbohját / vándor székely reménységét / Jézus áldd meg Erdélyét népet. 3. vsz.: Vándor fecske hazatalál, édesanyja fészke száll. / Hazamegyünk, megáld majd a / csíksomlyói Szűz Mária.

⁴² *Kríza Kálmán*: Ha dalolni támad kedvem. RealEx Kiadó. Bp., 1992. (A daloskönyv hét kiadást ért meg 2002-ig)

⁴³ Iskolásfűzeteken rendszeresen feltüntették a Trianon előtti és a „csonka” Magyarország határait, továbbá rigmusokkal szagallták a trianoni döntés elleni gondolkodást. Vö.: *Unger Mátyas*: A történeti tudat alakulása a középiskolai történelemkönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig. Tankönyvkiadó 2. kiad. Bp., 1979.

magyar sorskérdések között a Trianoni békeszerződés iránti érdeklődés. A kérdés aktualitását mi sem bizonyítja jobban, mint a témával foglalkozó szakkönyvek száma hirtelen megnőtt, továbbá a Trianon Szövetség tevékenységét folyamatos figyelem kíséri, kiadványai népszerűek.⁴⁴ A történelemismeretek csak egy kicsiny része, amihez annakidején a SZEFEH mint civil szerveződés, és a rendezvénye, a májusi nagyáldozat kapcsolódik. A történelemteremtő, történelemápoló közösségösszetartó szervezetek közé tartozott a SZEFE, amiről ma alig lehet valamit tudni, noha a misztikus időkből eredeztetett székelység, a hun–magyar rokonság tudata, Attila örökségének eszménye a szervezettől függetlenül máig él a hivatalos történelemtanítás ellenére.⁴⁵ A *Székely himnusz* ebben az összefüggésben kapott teret, a messzi múltat idézve a XIX. századi eszméket éltetve egy újabb megfogalmazásban. Ezért lehetett a társadalom egyes rétegében a nemzet tudat kifejezője.

Csanády György hiteles tájékoztatása szerint az 1921-ben keletkezett verset a *májusi változatban* még kantátának nevezte és lány karra komponálta a zenét Mihalik Kálmán.⁴⁶ Első előadása 1922. május 22-én volt Budapesten, Aquincumban a májusi ünnepségen, ahol a zeneszerző is megjelent. Röviddel ezután, még ugyanezen év őszén már Himnusznak mondta a szerző az *Új Élet* hasábjain Mihalik Kálmán halálhíre kapcsán, a temetésről szóló beszámolóban. A névtelen szerkesztőségi cikk részletesen szól a zeneszerzőről, a temetésről, a résztvevőkről és itt közli először a *Székely himnusz* teljes szövegét: „Amíg koporsóját a sírba eresztették, jóbarátai igazán hulló könnyzáró közt a megboldogult szerezte székely Himnusz (!) eléneklésével búcsúztatták, hogy az kísérje azt, aki életében csak dalolni tudott, még szenvedésében is.” Hangsúlyozta a szerző, hogy az egész gyülekezet énekelt. Mivel a szerkesztő Csanády György volt, valószínű ő írta barátjáról a nekrológot és ő adta közre a *Székely himnusz* szövegét, és ő nevezte himnusznak és nem kantátának azt a verset, amint később a *májusi nagyáldozat* sajtó alá rendezések 1941-ben, az eredeti kéziratához ragaszkodva áll. Megjegyzendő, hogy az 1922-es kiadás egy-két helyen eltér a későbbi közlésektől.⁴⁷

A *Székely himnusz* tehát 1921-ben keletkezett, első megjelenése és himnusznak nevezése 1922-től datálható. Ez a szerző szóhasználata, tudatos vállalása, szemben azzal, amit eredetileg tervezett. Az 1941-ben közzétett szövegek könyv egy ceremóniára vonatkozó elképzelést mutat be, azt, ami sohasem valósult meg. Csanády György három verseskötetet adott ki, és egyikébe sem vette fel a nagyáldozat verseit, de a Himnusz népszerűségéről, ismertségéről tudomása volt. Módja lett volna a szövegen változtatni. A kéziraton később is apróságokat módosított. Megőrizte a pesszimista hangvételt, amit a természetes fájdalomnak tartott az elvesztett szülőföld miatti keserűségben gyökerezően. 1921-ben így állította a jövő elé a megmaradásba vetett hitet. Tudatos költői alkotás ez, hiszen lehetősége lett volna átírni, és 20 év alatt költészete is sokat fejlődött, de Csanády György hű maradt az első szövegváltozathoz. Az apró különbségek között érdemes felfigyelnünk arra, hogy a hetedik sort háromféleképp írta: a „Fejünk a hullám százszor elborítja”, vagy „Fejünk az ár ezerszer elborítja”, vagy „Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja”. Viszont sohasem írta le „Ne hagyd elveszni Erdélyt” kifejezést. Ez első sorban az amerikai magyarok körében terjedt el a 70-es években. Tény, hogy ma általában így énekelik Magyarországon is. Időközben változott a dallam is. A második sor leegyszerűsödött, első fele megismétli az első sort.

⁴⁴ Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben. Tanulmányok. Magvető, Bp., 1987.; Raffay Ernő: Magyar tragédia. Trianon 75 éve. Püski Kiadó, Bp., 1995. Vö.: A Trianon Társaság gondozásában megjelenő Kalendáriumok. Romsics-Bertényi szerkesztette tanulmánykötet. *Romsics Ignác-íj. Bertényi Iván* (szerk.): Trianon és a magyar politikai gondolkodás. 1920–1953. Osiris, Bp., 1998. A revíziós gondolkodást mérlegelő Zeidler összefoglalása. Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Osiris, Bp., 2001.

⁴⁵ A közelmúltban végzett néprajzi gyűjtések tanúsítják a hun–magyar rokonság, történelemismeret meglétét. Vö.: *Bosnyák Sándor*: 1100 monda. NKI. Bp., 2001.

⁴⁶ Csanády György: i. m. 1941. 2. old.

⁴⁷ A fiatal zeneszerző 26 évesen hunyt el 1922. szeptember 6-án. Az erdélyi fiatalok nagy csoportja búcsúzott tőle. Minden valószínűség szerint Csanády György a lap főszerkesztője, Mihalik személyes barátja írta a személyes hangú beszámolót. Az *Új Élet* 1922. szeptember 15-ei számának 11–12. oldalán olvasható először a *Székely himnusz* szövege, Himnusznak nevezve. A későbbi kiadással összevetve apró eltérések találhatók.

A folklórszerű variálódás az utóbbi 30 évben indult el, új változatok jöttek létre, kiegészítések születtek, miközben ellentmondásos vélekedés vette körül. A folklorizálódás során alapvetően nem változott a szöveg, de érdemes megfigyelni a módosításokat.

Csanády szerzeménye

Folklor változat

Ki tudja merre, merre visz a végzet
Göröngyös úton, sötét éjjelen.
Segítsd még egyszer győzelemre néped,
Csaba király a csillagösvényen
Maroknyi székely porlik, mint a szikla
Népek harcától zajló tengeren,
Fejünk a hullám százszor elborítja,
Ne hagyj el Erdélyt, Erdély, Istenem!

Vezesd még egyszer...
Csaba királyfi a

Népek harcának zajló tengerén
Fejünk az ár, jaj, ezerszer elborítja
Ne hagyj elveszni Erdélyt, Istenünk!⁴⁸

Alapvető lényeges különbség a záró sorban van: A folklór változatokban így éneklük: Ne hagyj elveszni Erdélyt, Istenünk! Csanády által gondozott három kiadás egyikében sem található ez. Tőle idegen az „elveszni” kifejezés, hiszen a megmaradás érdekében emelt szót.⁴⁹ Az amerikai Magyar Folklor Liga kiadásában *The Székely National Anthem: Dear Lord, Don't Let Us Lose Transylvania* címmel jelent meg, hangsúlyozva azt Erdély elvesztésére vonatkozó gondolatot.

A folklorizálódás másik folyamata a verstagolásban érhető tetten. Az eredeti vers nyolcsoros, felező tízes ritmusú, de a népdalok mintájára két négyesoros versként jelent meg, ráadásul a második rész refrén funkciót kapott. Az eredeti kotta ismétlést írt elő, de a folklorizálódás során a kiegészítésekhez fűzött refrénben ez a rész kiemelt szerephez jutott.

A második versszakot én 1976-ban hallottam először, valószínű az 1970-es évektől kezdett népszerűvé válni. Szerzőjét és a keletkezés idejét nem ismerem. Személyes élményből tudom, hogy a pittsburghi magyarok az 1979–1980-as években Csanády Györgynek tulajdonították a második versszakot és az alábbi formában énekeltek, meggyőződve, hogy az is az eredetihez tartozik:

*Ameddig élünk, magyar ajkú népek
Megtörni lelkünk nem lehet soha
Szülessünk bárhol, földünk bármely pontján
Legyen sorsunk jó vagy mostoha
Keserves múltunk – évezredes balsors,
Tatár s török dúlt, labanc rabigált
Jussunk e honban magyar-székelyföldön
Szabad hazában élni boldogan.*

A folklorizálódásnak újabb bizonyossága, hogy másik két versszak is született.

*Ki tudja innen merre visz a végzet
Országhatáron, óceánon át.
Jöjj hát királyunk itt vár a te néped,
Székely nemzeted Kárpát-bércen.
Édes Szűz Anyánk, könyörögve kérünk,
Mentsd meg e népet, vézró nemzetet
Jussunk e honban magyar Székely földön
Szabad hazában éljünk boldogan.*

*Már másfél ezer év óta Csaba népe
Sok vihart élt át, sorsa mostoha.
Külső ellenség jaj, de gyakran lépte,
Nem értett egyet otthon sem soha.
Hős szabadságát elveszté Segesvár
Mádéfalvára fájón kell tekints
Földed dús kincsét népek élék, dúlják,
Fiaidnak sokszor még kenyérré sincs.*

Van a Székely himnusznak ún. „rövid” és „hosszú” változata. A hosszú változatban a Székely himnusz minden negyedik sora után a „Maroknyi székely...” kezdetű sorok refrénként hangzanak fel. Így valójában 12 négyesoros versszakot adnak elő a lényegében alig módosított Mihálik-féle dallamra.

⁴⁸ A 2. sor első szava *Borongós úton...* a Göröngyös út helyett, a 7. sorban ez áll: *Fejünk az ár, jaj, százszor elborítja...*, a 8. sor így alakult: *Ne hagyj el Erdélyt, Erdély Isten!* (Tehát nem úgy, mint később: *Istenem vagy Istenünk*.)

⁴⁹ A változtatások ellen tiltakoztak Csanády György gyermekei, és 1990-ben újra közzölték a hiteles szöveget. *Csanády András–Csanády Katalin: Székely himnusz*. In: 168 óra. II. évf. 1990. május 1. 17. old.

Magyarországon, Romániában a szocializmus idején tiltották előadását, és mind hajdan a szabadságharc utáni megtorlások idején büntették a Kossuth-nóták tütyülését, ezért is büntetés járt. 1945 után a *Székely himnusz* éneklése súlyos retorziókat vonhatott maga után. Később a rendszerrel való szembenállás kifejezéseként énekelték a diákok, ha Erdélybe indultak kirándulni. Magyarságtudatukat akarták hangsúlyozni az Erdélyben sosem járt öregdiákok, amikor évfolyam-találkozókon borozás közben elénekelték. A tiltás nyomán a rendszerváltás előtti években a magyarság összetartozás-tudatának kifejezőjévé lett. 1989-ben Nagy Imre temetésén a *Himnusz*, *Boldogasszony anyánk* és a *Szózat* után a *Székely himnusz*t énekelte a tömeg. 1990 decemberében a romániai események figyelői a Hősök terén énekkarral, hangszeres kísérettel tömegesen kiáltották: „Ne hagyj elveszni Erdélyt Istenünk”. Politikai kiállást fogalmaztak meg a *Székely himnusz* éneklésével, és érdektelenné vált ki a szerzője, milyen céllal íródott annak idején.

Folkloristaként meg kell jegyezni, hogy számos példa van a szerzői alkotások variálódására. Petőfi *Alku* című versének közel száz népdal variánsát jegyezték fel. Lévay József *Aradi nap* című költeményét sokáig csak szájhagyomány őrizte meg az Aradi vértanúk sorsát megannyi változatban. Csanády György verse is évtizedek óta közszájon forgó mű, amit bírálják, kiegészítenek, átalakítanak, akár tudják ki a szerző, akár nem. Dolgozatom lezárása után hallottam a rádióban, hogyan kell a pesszimista hangvételű Csanády verset „kijavítani”. Ez azonban sem poétikai sem folklorisztikai szempontból nem minősíthető.

Kriza István

Vác zsidó emlékei

Vác, amint az közismert, püspöki székely. Ennek köszönheti felvirágzását, jellegzetes barokk arculatát, székesegyházát, diadalívét, hangulatos tereit. Ám, hogy a városnak a háború előtt jelentős zsidó polgársága volt, az idelátogatók mára kevés tanújelét látják. De még a helybélieknek is lehet nem egy rekvizitumot mutatni, amit alighanem csak kevesen ismernek. Ilyen a magas falakkal körülhatárolt és magánterület által elzárt kisváci zsidó temető régi sírköveivel, melyek alatt a város egykori polgárai – köztük neves személyiségek – nyugszanak. Ami viszont sokáig szembetűnő volt – a várost átszelő 2-es főúton haladók számára – a zsinagóga romjaiban is artisztikus látványa, amely a most folyó felújításáig igencsak elszomorító képet nyújtott. Aki tanulmányozza Vác gazdag históriáját, beláthatja, hogy a zsidóság még egy emberöltővel ezelőtt is a város markáns részét alkotta. Munkájuk nélkül e méltán szépnek tartott Dunakanyar menti kisváros mai összképe sem lehet az, ami.

A váci zsidóság története

Már az 1570-es évek elején – a török korban – található egy Zsidó nevű utca (a XVIII. századi német nyelvű térképeken die Juden Gasse néven szerepel, jelenleg pedig Katona Lajos utca), ami az itt élt kisebb zsidó közösség jelenlétére utal. Ugyanakkor Budáról is érkeztek zsidó kereskedők, terményfelvásárlók, akik rövidebb-hosszabb időre szálltak meg a városban.

A XVII. század végétől, a XVIII. század elejétől Bécsből, Alsó-Ausztriából, Cseh- és Morvaországból, Sziléziából és a német államokból jöttek úgynevezett askenázi zsidók magyarországi területekre. Mária Terézia zsidótörvényei értelmében jöszervek csak a városfalakon kívül, a falvakban és az uradalmi központokban telepedhettek le. Mivel földet nem kaphattak, elsősorban kereskedelemmel foglalkoztak. 1727-ben még csak három zsidó családot számláltak Vácon. A feljegyzések szerint az 1720-as évek táján Moyses Jakab volt az első, aki engedéllyel lakott Vácon. Néhányan a szomszédos községekben, Kosdon laktak, ahonnan reggel 8-tól délután 2 óráig kereskedni jöttek be a városba. Moess Alfred adatai szerint* 1816-ban tizenegy zsidó lakos, 1839-ben tizenhat kereskedőcsalád tartózkodott Vácon.

A *Váci Zsidó Hitközség* 1841-ben alakult meg, ekkor a város lakosságának két százaléka volt zsidó. 1844-ben több mint huszonegy családból állt a közösség. Ide tartozott még a környező

* Pest megye és Pest-Buda zsidóságának demográfiája 1749–1846. Bp., 1968.